

ИСТОРИЯ И ИСТОРИЦИ, ТЕКСТ И ХИПЕРТЕКСТ I

д-р Константин Рангочев

Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл” – София

1.0 Фолклорното историческо познание използва различни стратегии и технологии за съхраняване и предаване във времето на конституентна за етноса информация. Колкото и да са различни, тези стратегии и технологии се обединяват от една фундаментална тяхна особеност – те са продукт на устната фолклорна култура – култура, ориентирана не към прецедента, ексцесията, а към цялото – повече или по-малко хармонична картина на света – т.е. фолклорната култура е холистична култура ¹. От друга страна, съвременното историческо познание е продукт на писмената западноевропейска култура, то е дискретно, ориентирано към прецедента и ексцесията и следователно е насочено към миналото ².

1.1 От тази гледна точка фолклорното историческо познание (колкото и парадоксално да изглежда) е ориентирано към бъдещето ³. Това познание е холистично и затова в него могат да бъдат открити технологии и стратегии, които са характерни за други фолклорни дялове, традиционно разглеждани като много отдалечени от историческото познание.

2.0 Всичко това се вижда много добре в текст, записан през 1997 г. в с. Югово, общ. Лъки, Средните Родопи ⁴. В него се откриват повечето елементи на класическата вълшебна приказка ⁵: Някога всички от селото ходели да празнуват „*Свети Пантелей*” (Вмчк. Пантелеймон, 27.07) в едноименна местност, западно от селото. Младите играели хора, а старите готвели курбан от една сърна, която идвала специално за случая. Една година сърната закъсняла, хората не я изчакали да си почине и я заколили. Тогава се извила „ветрушка”, която отвлякла най-хубавата мома. Тази „ветрушка” бил един змей-момък. Дълго търсили момата, но тя била изчезнала, защото змейт я държал в една пещера. След три години момата поискала да види селото и майка си, примолила се на момъка-змей и той се съгласил, като я зачакал извън селото. Майката разбрала, че дъщеря ѝ е любена от змей и ѝ показала как може да го унищожи. Дъщерята се спасила.

ИЗХОДНА СИТУАЦИЯ	млади - хоро възрастни - курбан сърна - курбан
ЗАВРЪЗКА - 1	млади - хоро възрастни - к урбан сърна - курбан
ЗАВРЪЗКА - 2	мома - ветрушка ерген - змей
ТЯЛО	търсене хранене гледане (хоро) молба село - поляна - 1 село - майка село - поляна - 2 село - майка село - поляна - 3
ФИНАЛНА СИТУАЦИЯ	"И от там насетне ... и досега ... и свършва тая. Свършва."

3.0 Тази вълшебна приказка всъщност е топонимична етиологична легенда за произхода на топоними с много висока степен на сакралност в западната част на землището на с. Югово – „*Свети Пантелей*” / „*Боже име*”, „*Змийна дупка*”, „*Червената стяна*”, „*Изгорялътъе орехи*”. В близост са топонимите „*Седлото*”, „*Анатеме*”, „*Аязмото*”. „*Свети Пантелей*” е най-високият и най-сакрален топос в селското землище. Практически всички топоними от приказката/легендата маркират път от „*Свети Пантелей*” до с. Югово. От семиотична гледна точка в този текст се откриват важни бинарни опозиции: **млади / стари** (в **Изходната ситуация**), **профанно / сакрално** или **несакрално / високосакрално** (**хоро / курбан**), **човешко / отвъдно** (**ерген / змей**), **природно / културно** (**Изходната ситуация**, **Завръзка – 1**, **Завръзка – 2** се ситуират в землището на с. Югово, а **Тялото** на приказката и **Финалната ситуация** – в самото село).

4.0 Разглежданият текст има всички белези на вълшебна приказка, но всъщност е топонимична етиологична легенда, обясняваща произхода на най-сакралната част от землището на с. Югово. От друга страна, в него са заложени повечето от опозициите, които маркират мястото на социума в природния и човешкия свят. И това може да бъде разбрано само от читател/слушател, който е запознат достатъчно добре с орографските особености на селото и познава топонимията на неговото землище.

5.0 Този и други подобни текстове, които разкриват историческото познание на българина (в случая на жителите на с. Югово) и показват фолклорното историческо познание, използват различни от съвременните (западноевропейски по тип) стратегии и очевидно имат хипертекстова организация – „асоциативни” (за външния консуматор) връзки, „неочаквани” преходи и т.н.

БЕЛЕЖКИ

- 1. Лотман, Ю.М.** – Несколько мыслей о типологии культур. В: сб. Языки культуры и проблемы переводимости. М., „Наука”, 1987 г., с. 4-5.
- 2.** Затова „историята”, такава, каквато я представят съвременните учебници и книги, е поредица от възцарявания, битки, победи/загуби, умирения на управляващите личности. А зависимостта между отдалечеността на изследвания период от „нашето време” и броя на страниците, посветени на него, е права – увеличаването на историческата дистанция води до пропорционално намаляване на обема на текстовете за описваното време.
- 3. Лотман, Ю. М.** – цит. съч., с. 5.
- 4. Архив на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл”.** Село Югово, 1997 г., Папка No.1.
- 5.** За структурата на вълшебната приказка вж. **Пропп, В. Я.** – Морфология сказки. М., „Наука”, 1969 г.; **Гаазе-Рапопорт, М. Г.** – Имитация сказочного мира. Тарту, Уч. зап. ТГУ, вып. 688, 1984 г.; **Рангочев, К.** – Проблеми, свързани с компютърната обработка на българския юнашки епос. Дипломна работа, СУ „Св. Климент Охридски”, ФСФ, 1985 г.